

СПЕЦИФІКА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Принципи кримінально-правової кваліфікації є частиною всіх правових принципів. Тому їм притаманні як риси цілого – правових принципів, так і ознаки, які відрізняють ці принципи від усіх інших, специфічні саме для аналізованих принципів. Такі ознаки випливають із особливостей кримінально-правової кваліфікації як окремого виду правозастосовчої діяльності.

Специфіка принципів кримінально-правової кваліфікації порівняно з іншими видами правових принципів полягає у змісті; у сфері застосування (поширення); у наслідках недотримання.

Зміст принципів кримінально-правової кваліфікації складають ідеї, які виражають сутність цієї діяльності. Кожний із принципів «опосередковує» певні вимоги до кваліфікації, тобто правила, умови, які є обов'язковими для неї. Завдяки дотриманню принципів кваліфікації реалізується воля законодавця, правильно застосовуються норми кримінального права, втілюється в життя політика держави у боротьбі із злочинністю.

Саме за змістом принципи кримінально-правової кваліфікації відрізняються від принципів кримінального права. Принципи кримінального права відображають статистику боротьби із злочинністю, виражену у наявних нормах кримінального законодавства – їх соціальне призначення, внутрішні закономірності побудови норм цієї галузі та їх взаємозв'язки з нормами інших правових галузей, зміст окремих інститутів. Принципи ж кримінально-правової кваліфікації характеризують динаміку реалізації прав і обов'язків держави, її компетентних органів, громадян з кримінально-правової боротьби зі злочинністю – процес застосування норм кримінального права до конкретних життєвих ситуацій, їх ієрархію, шляхи вирішення питань, які виникають в ході правозастосування. Принципи кваліфікації відображають її основні структурні елементи. Так, ці принципи формулюються з урахуванням насамперед змісту цієї діяльності – вибору норми, доведення відповідності між фактичними обставинами та ознаками, вказаними в кримінальному законі, юридичного закріплення результатів кваліфікації. Вони (принципи) дозволяють визначити суб'єктів кваліфікації та сформулювати вимоги до їх діяльності, а також окреслити права осіб, діяння яких кваліфікуються. Нарешті, принципи кваліфікації вказують на її об'єкт – діяння, принаймні формально передбачене кримінальним законом як злочин.

При визначенні сфери застосування принципів кримінально-правової кваліфікації слід мати на увазі, що вони впливають на широке коло суспільних відносин. Насамперед вони стосуються питань застосування норм чинного законодавства. При цьому принципи кримінально-правової квалі-

фікації проявляють свою дію на всіх стадіях кримінального процесу, за винятком хіба що стадії виконання вироку. Головним чином, принципи кваліфікації відіграють відповідну спрямовуючу роль при застосуванні диспозиції кримінально-правової норми. Але й призначення покарання не обходиться без врахування принципів кваліфікації. Так, загальноєвропейське на сьогодні положення про неприпустимість подвійного врахування «одноіменних» ознак складу злочину, названих в диспозиції статті кримінального закону і відповідних обтяжуючих чи пом'якшуючих відповідальність обставин базується на принципі кваліфікації про недопустимість подвійного ставлення у вину. Разом із тим, зворотної дії принципів призначення покарання на кваліфікацію не спостерігається. Адже кваліфікація і в часі передують призначенню покарання і повинна здійснюватися незалежно від того, яке покарання може бути призначене особі, дії якої отримують ту чи іншу кримінально-правову оцінку.

Принципи кримінально-правової кваліфікації є ідеями, що скеровують діяльність працівників органів, які є суб'єктами офіційної кваліфікації. Водночас вони визначають і поведінку осіб, які, не проводячи кваліфікації від імені держави, однак мають до неї відношення. Саме дотримання чи недотримання принципів кваліфікації, а тим самим і уявлень про справедливість чи несправедливість прийнятих у зв'язку з кваліфікацією рішень, спонукає потерпілих, засуджених, адвокатів заявляти в ході процесу клопотання, оскаржувати вироки чи інші процесуальні документи. Через призму принципів кваліфікації у громадян складається враження про справедливість існуючої правової системи та юрисдикційних органів.

Принципи кваліфікації мають відношення і до правотворчості. Необхідність внесення змін і доповнень до норм чинного законодавства часто пояснюється саме потребою забезпечити реалізацію принципів кримінально-правової кваліфікації. Ці принципи повинні враховуватися і при повній кодифікації законодавства з тим, щоб воно не лише виглядало досконалим у статистиці, але і було ефективним у застосуванні.

Складнішим є зв'язок принципів кримінально-правової кваліфікації з чинним законодавством. Він має іншу спрямованість, ніж зв'язок цих же принципів із застосуванням кримінально-правових норм та правотворчістю в цій галузі. Суть цього зв'язку полягає в тому, що не принципи кваліфікації впливають на визначення змісту кримінально-правових норм, а, навпаки, виходячи із змісту норм, визначаються вказані принципи.

Як вище відзначалося, для визначення специфіки принципів кримінально-правової кваліфікації слід встановити також наслідки їх недотримання. Аналізовані принципи, як і принципи будь-якої діяльності, є її фундаментом. Пошкодження фундаменту з неминучістю тягне за собою й порушення стійкості, а то й розвалювання усєї будови, яка стоїть на ньому. З цього приводу М.Й. Коржанський справедливо відзначав, що недоліки та хиби правосуддя, особливо у сфері боротьби зі злочинністю, і найшкідливі-

віші їх наслідки виявляються якраз там і тоді, де й коли порушуються принципи [1, с.69].

Недотримання принципів кримінально-правової кваліфікації тягне за собою неоднакові наслідки в залежності від того, має місце порушення якогось одного принципу чи їх сукупності, стосується це конкретної кримінальної справи чи становить собою лінію діяльності відповідних державних органів. При недотриманні певного принципу чи певних принципів кваліфікації особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею в ході проведення попереднього розслідування і судового слідства по конкретній кримінальній справі настають наслідки, перелік і зміст яких визначається значенням правильної кримінально-правової кваліфікації. Про ці наслідки кримінально-правового, кримінально-процесуального, криміналістичного та криминологічного характеру вже говорилося вище. Вони підлягають усуненню процесуальним шляхом.

Ігнорування ж чи незнання принципів кримінально-правової кваліфікації особами, які вправі давати обов'язкові вказівки з приводу кваліфікації (начальником слідчого відділення, прокурором), а також наділені правом скасовувати чи змінювати процесуальні документи тягне за собою деформації в слідчо-прокурорській та судовій практиці. Не лише в справі, з приводу якої дані вказівки, а й з інших аналогічних приймаються рішення, що відповідають не реально існуючим, науково обгрунтованим принципам кваліфікації, а в угоду відповідній посадовій особі, на рівні її розуміння принципів.

Показовою у цьому відношенні є дискусія з питань застосування ст.15^б КК, яку зініціювало Головне слідче управління МВС України листом від 20 грудня 1998 р. №13/4-7604. Видаючи свою позицію за позицію усієї судової практики, керівництво цього підрозділу МВС України стверджує, що ознакою торговельної діяльності не є зайняття нею систематично чи у вигляді промислу. Водночас визнається, що торговельна діяльність – це один із видів підприємництва, законодавче визначення якого (ст.1 Закону України від 7 лютого 1991 р. «Про підприємництво») передбачає, що підприємництво – це діяльність систематична, з метою одержання прибутку. В цьому ж листі стверджується неприпустимість керуватися при кваліфікації незаконної торговельної діяльності положеннями, які викладені в Декреті Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. «Про податок на промисел», оскільки він, мовляв, «регулює суспільні відносини, які складаються між громадянами та державою при оплаті одного із видів податку – податку на промисел, а не тлумачить норми Кримінального кодексу України та не дає поняття «торговельної діяльності». Виходячи з такого розуміння, пропонується (щоправда вже не в цьому листі, а у виступах на організованій з цієї же проблеми конференції) одні і ті ж епізоди незаконної торговельної діяльності вважати і складовою адміністративного правопорушення, і частиною діяння, за яке настає кримінальна відповідальність.

Таким чином, формулюючи вказаний лист, його автори не врахували як принцип законності кваліфікації, так і принцип недопустимості подвійного ставлення в вину. Важко не відзначити, що сам факт розсилки подібних листів – вказівок підриває процесуальну самостійність слідчих при вирішенні питань кваліфікації. Адже відповідні керівники слідчих відділень, управлінь – хоча б і головного слідчого управління МВС України – вправі давати вказівки щодо кваліфікації конкретним слідчим і з приводу конкретних кримінальних справ, а не всім слідчим і в усіх справах такого роду. Не зайвим буде нагадати, що за Конституцією України право тлумачення закону надане лише Конституційному Суду України.

Ще більш масштабні наслідки породжує неврахування принципів кваліфікації при роз'ясненні змісту кримінального закону, яке поширюється на невизначену кількість випадків. Різного роду дискусійні положення, які містяться у наукових публікаціях, як правило, не справляють вплив на правозастосовчу практику – завдяки тому, що, звичайно, практичні працівники їх не сприймають як керівництво до дії, а, відверто кажучи, переважна більшість навіть і не читає. Це, однак, не стосується науково-практичних коментарів КК. Важко навіть сказати чому, але на загал їх сприймають як коментарі офіційні і обов'язкові. Ця думка, зокрема, неодноразово наведена у вказаному листі МВС України від 20 грудня 1998 р. Тому ігнорування принципів кваліфікації в такого роду публікаціях тягне тиражування помилок на всю державу і на тривалий період – аж до видання нового коментаря. Щоправда, все частіший випуск коментарів до КК, який спостерігається в останні роки, здатний похитнути ілюзію про їх обов'язковість.

Куди гірші негативні наслідки офіційного тлумачення, в актах якого пропонується приймати рішення, які не узгоджуються з принципами кваліфікації. Такі акти, маючи по суті рівну силу з законом, дезорієнтують і практику, і теорію. Так, важко погодитися з тим, що Верховна Рада України в Постанові від 26 січня 1993 р. «Про застосування статей 154, 155⁵ Кримінального кодексу України та статей 160², 208¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення» визнає можливим визнавати наявність торговельної діяльності при вчиненні лише однієї (В.Н.) угоди купівлі-продажу, якщо її предметом є партія будь-яких товарів і одержаний неконтрольований державою прибуток перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України.

Такими ж шкідливими є і роз'яснення пленуму Верховного Суду України, при складанні яких не витримані принципи кваліфікації. Внаслідок цього відсутній єдиний підхід в оцінці юридично однорідних посягань. Так, важко зрозуміти, чому при вчиненні злочинів проти особи Верховний Суд пропонує посягання стосовно кожного потерпілого кваліфікувати окремо, причому наступні з урахуванням повторнос:і, а при вчиненні злочинів проти власності вважає, що кваліфікація за частиною статті, яка передбачає вчинення злочину повторно, охоплює всі вчинені винним пося-

гання. Очевидно, що в першому випадку принципи повноти кваліфікації та її індивідуальності прийнято до уваги, а в іншому – вони проігноровані.

Нарешті, недотримання принципів кримінально-правової кваліфікації в ході правотворчості веде до створення норм, які важко чи взагалі неможливо застосувати на практиці, стосовно яких не існує ознак, які дозволяють їх розмежувати між собою і т.ін.

Наприклад, порівняння диспозицій ч.1 ст.155⁵ КК України, яка передбачає «примушування особи до штучного підвищення чи підтримання високих цін на товари або послуги населенню шляхом насильства, заподіяння шкоди або погрози їх застосування» та ч.2 ст.155⁷ КК, де встановлена відповідальність за «насильство, завдання шкоди чи погрози ними з метою штучної зміни або штучного фіксування цін» навряд чи дозволить виявити, яка з цих норм є загальною, а яка спеціальною. Висновок, який напрашується на перший погляд, що ч.2 ст.155⁷ КК охоплює штучну зміну цін як в бік їх підвищення, так і зниження, а отже ця норма є загальною стосовно ч.1 ст.155⁵ КК, не витримує перевірки при порівнянні санкцій цих норм. Адже неможливо пояснити, чому спеціальна норма, яка передбачає штучне підвищення цін, має санкцію більш ніж вдвічі нижчу, ніж загальна. До того ж можливий висновок про те, що ч.1 ст.155⁵: ч.2 ст.155⁷ = спеціальна норма: загальна норма спростовується і історичним тлумаченням. Статтею 155⁷ КК доповнений на кілька років пізніше, після введення до нього статті 155⁵. Типовим же для вітчизняного законодавства є зовсім інший шлях розвитку, коли спеціальні норми виділяються із загальних, вводяться до кодексу пізніше.

А при такому конструюванні норм, коли є зовсім однакові підстави кваліфікувати скоєне як за однією, так і за іншою нормою, неможливо реалізувати принцип індивідуалізації кваліфікації.

Нарешті слід відзначити, що, звичайно, порушення одного із принципів тягне за собою і порушення ряду інших принципів кваліфікації. І навпаки, точне дотримання одного із принципів є своєрідною гарантією виконання усіх інших вимог права і навпаки. Пояснюється це тим, що правові принципи діють в системі, внаслідок чого якості кожного із них залежать не лише від власного змісту, але й від функціонування усієї системи правових принципів [2, с.158].

Список літератури:

1. Коржанський М. Про принципи уголовного права України // Право України. 1995. №11. 2. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. М., 1978.

Надійшла до редколегії 09.12.99